

А.О. Наконечна, аспірантка (НАОМА, Україна)
А.М. Давидов, канд. арх., доцент (НАОМА, Україна)

Проблеми формування законодавчої бази для визначення поняття «шкільний пансіон» в Україні

Останні законодавчі акти України створили умови для формування нового типу будівель для тимчасового проживання дітей шкільного віку. На зміну інтернатам, пропонується будівництво «шкільних пансіонів», які повинні якісно відрізнятися за ступенем комфорту, концепцією архітектури, структурною організацією. Проведено аналіз історії законодавчих актів, та визначення типології будівель для тимчасового проживання дітей шкільного віку. У доповіді піднімаються питання о необхідності розробки нормативної бази функціонально-планувальних параметрів та нормативів нового типу будівель. Метою доповіді є висвітлення важливості постановки проблеми необхідності розробки нормативної бази для проєктування шкільних пансіонів.

Процеси укрупнення закладів середньої освіти в Україні, особливо у сільській місцевості, привели до необхідності вирішення питань будівництва будівель для тимчасового проживання дітей шкільного віку. Питання стало ще гостріше у зв'язку з руйнуванням шкільних комплексів на територіях, які були окуповані або підверглися ракетним обстрілам російських загарбників. Війна стала основним чинником багатьох переселень сімей з дітьми шкільного віку. Відкриті бойові дії на значній території України змушують родини покидати свої домівки і переїжджати у більш безпечні регіони, гостро постає проблема їх забезпечення не лише житлом, але й якісною шкільною освітою. При цьому заклад освіти може розташовуватися на значній території від місця мешкання. Тому забезпечення дітей шкільного віку місцем проживання поруч з закладом освіти набуває значної актуальності.

В Україні почата робота по створенню нового типу будівель для вирішення цієї проблеми. Інтернатна система, яка існувала раніше, себе вичерпала і не відповідає сучасному розумінню середовища проживання.

Інтернатна система здобуття середньої освіти існує в Україні здавна, проте нормативно-проектну базу для неї було створено в середині минулого століття. У 1950-х роках в Україні розгорнулося будівництво шкіл фабрично-заводського навчання і ремісничих училищ у зв'язку з організацією мережі навчальних закладів системи державних трудових резервів [3]. Ці нові типи шкіл, порівняно із загальноосвітніми, мали специфічні особливості, обумовлені характером навчання і своєрідністю побуту учнів [3]. При школах шкіл фабрично-заводського навчання неодмінно будувалися спеціалізовані майстерні і гуртожитки з усіма потрібними побутовими вигодами [3].

А вже у 1959-1961 рр. розроблено ряд типових шкіл-інтернатів як добре організованих комплексів, до складу яких входять: школа, гуртожиток, майстерні, підсобні приміщення та житло для персоналу [3].

У 1965 році був виданий «Збірник паспортів діючих типових проєктів будинків загальноосвітніх шкіл і шкіл-інтернатів, рекомендованих для

застосування в будівництві в містах, робітничих селищах і селах Української РСР», але більшість проектів мали суттєві недоліки, як наприклад, розміщення навчального блоку і блоку гуртожитку в одній будівлі, але на різних поверхах, в подальшому розвитку будівель шкіл-інтернатів таке рішення було визнане як невдачне.

У 1991 році Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки приймає Закон № 1060-ХІІ, який надалі буде відомий як Закон України «Про освіту», який буде діяти до 2017 року. У цьому Законі стаття 37, вперше в незалежній Україні, пояснює, що школа-інтернат створюється для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків; для дітей, які потребують тривалого лікування; для осіб, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатися в масових навчальних закладах; для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання [4].

Але в 1999 році приймається Закон України «Про загальну середню освіту», який втратить чинність тільки у 2020 році. І відповідно вже до статті 8 цього Закону, інтернати прирівнюються до закладів загальної середньої освіти. А у статті 9 у п. 4 з'являється поняття «спеціалізована школа-інтернат», до якої належать: спеціалізована мистецька школа (школа-інтернат); школа-інтернат (ліцей-інтернат) спортивного профілю; військовий (військово-морський) ліцей, ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою; науковий ліцей, науковий ліцей-інтернат [5].

Постановою Кабінету міністрів України №964 від 14.06.2000 року пояснюється різниця між такими типами шкіл-інтернатів, як загальноосвітня школа-інтернат (загальноосвітній навчальний заклад з частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги) [6]; спеціалізована школа (школа-інтернат) (загальноосвітній навчальний заклад I - III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів) [6]; спеціальна загальноосвітня школа (школа-інтернат) (загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку) [6]; загальноосвітня санаторна школа (школа-інтернат) (загальноосвітній навчальний заклад I – III ступенів з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування) [6].

У 2001 році була прийнята Постанова Головного державного санітарного лікаря України №63 від 14.08.2001, що затверджує Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу – ДсанПіН 5.5.2.008-01 (втратив чинність у 2021 році). Відповідно до цієї Постанови (п. 2.4 абзац 9), «Для учнів, які проживають на відстані, більшій за максимально допустимі границі транспортного обслуговування, а також при транспортній недоступності в період негоди, повинен передбачатися пришкольній інтернат із розрахунку 10 відсотків місць від загальної місткості закладу» [7].

Всі ці нормативні акти спричинили велику плутанину при визначенні типів будівлі та її проектуванні. Лише у 2017 році був прийнятий новий Закон України «Про освіту», яким у розділі ХІІ «Прикінцеві положення» було зазначено, що «існуючі школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, школи-інтернати для дітей, які потребують

соціальної допомоги, перетворюються до 31 грудня 2021 року у дитячі будинки та переходять у підпорядкування центрального органу виконавчої влади у сфері соціального захисту або в заклади дошкільної, середньої освіти, інші заклади освіти чи соціального захисту за рішенням обласних рад, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, міських рад міст Києва та Севастополя» [10]. У цьому ж розділі також зазначено, що до 1 вересня 2018 року Кабінету Міністрів України, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним державним адміністраціям, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям та органам місцевого самоврядування забезпечити: зміну типу підпорядкованих шкіл-інтернатів (крім закладів середньої освіти для дітей з порушенням інтелектуального розвитку) на гімназію, ліцей, відповідно до вимог цього Закону зі збереженням у складі цих закладів освіти інтернатів з частковим або повним утриманням учнів (вихованців) за рахунок засновника (засновників) [10]. У статті 9 п. 4 цього ж Закону надається актуальна інформація щодо шкіл-інтернатів: «У системі спеціалізованої освіти здобуття загальної середньої освіти забезпечують: спеціалізована мистецька школа (школа-інтернат) – заклад спеціалізованої освіти I-III або II-III ступенів мистецького профілю; школа-інтернат (ліцей-інтернат) спортивного профілю – заклад спеціалізованої освіти I-III або II-III ступенів спортивного профілю (заклад зі специфічними умовами навчання); науковий ліцей, науковий ліцей-інтернат – заклад спеціалізованої освіти II-III або III ступеня наукового профілю [10]».

Отже, ми отримали чітке розуміння відповідно до чинного законодавство України, що таке школа-інтернат.

Відповідно до нового Закону України «Про загальну середню освіту», прийнятого у 2020 році, місцем проживання учнів при середній загальноосвітній школі називається пансіон (структурний підрозділ закладу освіти, що забезпечує проживання та утримання учнів відповідно до законодавства [9]). Існує нагальна потреба в організації шкільних пансіонів, а відповідно і створенні будівельних норм для проектування такого типу споруди.

У 2021 році була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України №1131 «Про затвердження Порядку проживання та утримання учнів у пансіонах закладів освіти». Цей Порядок встановлює умови і правила проживання та утримання учнів у пансіонах ліцеїв, спеціальних закладів загальної середньої освіти (навчально-реабілітаційних центрів та спеціальних шкіл), пансіонів (гуртожитків) закладів спеціалізованої освіти (наукових, мистецьких, спортивних ліцеїв, військових (військово-морських, військово-спортивних) ліцеїв та ліцеїв із посиленою військово-фізичною підготовкою) (далі – заклади освіти), до яких вони зараховані на навчання [1]. У цьому Порядку під терміном “утримання учнів у пансіоні” розуміється забезпечення учнів, які проживають у пансіоні закладу освіти (далі – пансіон), до якого вони зараховані на навчання, харчуванням, медичним обслуговуванням та іншими послугами відповідно до законодавства [1].

У 2022 році поняття «школа-інтернат» було виключено із ДБН В.2.2-3:2018 «Будинки і споруди. Заклади освіти», відповідно до Зміни №1, і

замінено на поняття «пансіон (гуртожиток)» [2]. Але нормативна база щодо рекомендацій з проектування цього типу будівель все ще відсутня.

По-перше, постає питання щодо виконання Закону України «Про загальну середню освіту», а саме відповідно до статті 32 п. 1 абзацу 11: «Для започаткування та проведення освітньої діяльності комунального ліцею засновник має забезпечити відповідність такого закладу освіти вимогам, що визначені цим Законом, положенням про ліцей та ліцензійними умовами, у тому числі щодо:... забезпечення проживання учнів у пансіонах у разі, якщо час їхнього доїзду до ліцею буде більше норми, визначеної законодавством [9]». Також, у розділі X «Прикінцеві та перехідні положення» цього Закону п. 3 п.п. 7 зазначено: «до приведення законодавства і установчих документів закладів освіти у відповідність із цим Законом терміни "інтернат" і "пансіон" є ідентичними, а всі суб'єкти владних повноважень і заклади освіти керуються всіма положеннями цього Закону, що стосуються пансіонів, а також положеннями законодавства, що стосуються інтернатів у частині, що не суперечить цьому Закону [9]».

Вище сказане привертає увагу одразу до двох проблем, а саме: 1. Організація пансіонів при нових ліцеях (який відповідно до цього Закону, є закладом спеціалізованої освіти для здобуття повної загальної середньої освіти [9]); 2. Переорганізація існуючих інтернатів у пансіон (реконструкція).

Відповідно до статті 57-1 Закону України «Про освіту» (Державні гарантії в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану): «1. Здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ, у тому числі тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період), були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду, гарантується:.. місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі потреби) [10]». Відповідно, досить актуальним стає створення місця проживання в умовах воєнного стану для учнів та вчителів у формі пансіону. Досить важливим також є створення повноцінного життєвого простору, де б дитина могла отримувати не лише знання, а й розвивати соціальні навички та задовольняти особисті інтереси.

У всьому світі, в таких випадках, цілком виправдовує себе система шкільних пансіонів при загальноосвітніх школах, яка забезпечує дитині соціально-навчальний простір, де дитина може перебувати постійно або лише на час навчання, не відволікатися на певні зовнішні подразники, розвивати вміння та навички відповідно до своїх інтересів.

Процес створення архітектури шкільних пансіонів тільки розпочинається в Україні, адже це поняття лише нещодавно було визначено на законодавчому рівні. Відповідно, ще не розроблена нормативна база щодо їх проектування. Крім того, чітко не визначено в нашому законодавстві різницю між шкільним пансіоном та інтернатом, особливо у їхньому функціонуванні, призначенні, організації соціально-навчального простору, а отже, і в планувальних рішеннях. Тому необхідно розпочати процес створення

нормативів та параметрів функціональних зон і архітектурно-планувальних структурних елементів, що дозволить створити сучасний соціально-навчальний простір тимчасового проживання для учнів середніх загальноосвітніх закладів.

Висновки

Світовий досвід доводить, що існування шкіл з пансіоном вирішують багато проблем доступності освіти для більшості. Такі заклади активно експлуатуються. Але в Україні відсутні як наукові роботи, так і побудовані об'єкти завдяки відсутності законодавчої та нормативної бази, щодо проектування шкільних пансіонів. Проте, створенню ґрунтовної нормативної бази щодо проектування соціально-навчального простору шкільних пансіонів передусє чітке законодавче розмежування понять інтернатів, гуртожитків та пансіонів, їхнього призначення та функціональності. Лише наступним кроком має бути виважене створення нормативної бази щодо архітектурного планування соціально-життєвого простору шкільного пансіону.

Створення таких пансіонів є надзвичайно актуальним в умовах воєнного часу, необхідності відбудови та реконструкції низки навчальних закладів після війни вже на новітніх засадах проектування. Адже перед архітекторами постає три важливі проблеми.

По-перше, необхідність створення житлових просторів для дітей середнього і старшого шкільного віку при сільських школах при їхньому укрупненні. Такий простір допоможе розширити місткість загальноосвітньої школи завдяки можливості перебування більшої кількості учнів.

По-друге, створення нового ергономічного житлового простору у вигляді пансіонів для учнів існуючих інтернатів.

По-третє, створення житлових просторів при загальноосвітніх школах для дітей, що мають статус «тимчасово переміщеної особи», задля покращення житлових та соціальних умов.

Список літератури

1. Про затвердження Порядку проживання та утримання учнів у пансіонах закладів освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 3 лист. 2021 р. №1131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1131-2021-%D0%BF/sp:dark?dark=0#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
2. ДБН В.2.2-3:2018 (Зміна №1). ЗАКЛАДИ ОСВІТИ. [Чинний від 2022-09-01]. Київ, 2022. 15 с.
3. Нариси історії архітектури Української РСР: Радянський період / М.О. Грицай, О.Н. Ігнатов, І.О. Ігнаткін, Г.О. Лебедев Київ : Академія буд-ва та архіт. УРСР, Ін-т теорії та іст. архіт. і буд. техніки, 1962. 350 с.
4. Про освіту : Закон України від 26 червня 1991 р. № 1144-XII / Верховна Рада УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text> (дата звернення: 10.04.2023).

5. Про загальну середню освіту : Закон України від 23 червня 1999 р. № 651-XIV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text> (дата звернення: 10.04.2023).

6. Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад : постанова Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. №964. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.04.2023).

7. Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад : постанова Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. №964. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.04.2023).

8. ДСанПіН 5.5.2.008-01. Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу. [Чинний від 2001-08-14]. Київ.

9. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 18 березня 2020 р. № 463-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 10.04.2023).

10. Про освіту : Закон України від 28 вересня 2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.04.2023).